

СВРЪХПОТРЕБЛЕНИЕТО НА РЕСУРСИ И „ТРАГЕДИЯТА НА ОБЩИТЕ БЛАГА“ НА ГАРЕТ ХАРДИН

Даниела Пенкова¹
e-mail: daniela_penkova@ue-varna.bg

Резюме

Пред лицето на световните екологични кризи, свръхпотреблението на природните ресурси е едно от основните икономически предизвикателства на XXI век. Гарет Хардин е известен с есето си „Трагедията на общите блага“, предупреждаващо ни за щетите, които рационално действащите индивиди неминуемо причиняват на околната среда, когато природните ресурси се третираят като общи блага. Целта на статията е да анализира приведените от Хардин аргументи. Тезата в текста е, че предпоставките на теорията му и приведените от него примери не доказват „трагедията на общите блага“ и необходимостта от тяхната приватизация или одържавяване.

Ключови думи: природни ресурси, околна среда, Гарет Хардин, общи блага, собственост, устойчивост, свръхпотребление

JEL: O13, Q54, Q56

Увод

Проблемите, свързани с изчерпването на природните ресурси и създаването на отпадъци, са резултат от линейния икономически модел, който следва формулата „производство-потребление-отпадък“ и изисква непрекъснат икономически растеж. Движението за отрицателен икономически растеж² придобива все по-голяма популярност на глобално ниво, като се разпознава в идеите на френския икономист Серж Латуш. В началото на XXI век Латуш

¹ Докторант, катедра „Обща икономическа теория“, Икономически университет – Варна

² Концепцията за *отрицателен икономически растеж* (degrowth) е в центъра на едно модерно икономическо, политическо и социално движение, което подкрепя ограничаването на производството и потреблението с цел да се преоткрие баланс между човешкия начин на живот и природата. Тези идеи отричат връзката между благоденствието и икономическия растеж. Корените на философската мисъл, която стои зад *отрицателния растеж*, се откриват далеч в миналото, но терминът се използва за пръв път през 70-те години на XX век във френския превод (Demailh la décroissance: entropy, écologie, économie, 1979) на колекция от творби на бащата на биоикономиката Никола Джорджеску-Рьоген.

възражда идеите на Никола Джорджеску-Рьоген, основател на екологичната икономика, т. нар. „биоикономика“. Латуш е вдъхновен от работата на румънския икономист и по-специално от *„Закона за ентропията и икономическия процес“* (Georgescu-Roegen, 1971). Като категоричен противник на разпространението на западния начин на живот, Латуш (2012) подчертава, че днешната линейна икономика се държи върху три стълба: реклама, остаряване и кредит. Тези три стълба са поставени върху една солидна основа, без която не биха могли да съществуват – частната собственост върху богатата. При линейната икономическа система, за да може потребителят да извлече потребителната стойност на даден продукт, е принуден да заплати неговата разменна стойност и да го придобие – да го превърне в своя частна собственост.

За разлика от линейната, кръговата икономика надраства идеята на частната собственост и поставя не притежанието, а достъпът до богатата и споделеното им потребление в своята основа (Иванова, 2019, с. 147). Дори икономическият форум в Давос през 2021 г. избира лозунга „You’ll own nothing and you’ll be happy“. Но идеите за разширен достъп до богатата не са нови, а се коренят далеч в миналото. Те са присъщи за общите блага според класификацията в Теорията за богатата.

Техен широко известен критик е Гарет Хардин, който в есето си „Трагедията на общите блага“ застъпва тезата, че самоуправлението на общите блага неминуемо води до тяхното унищожение и поради това не трябва да се допуска: *„Общите блага, ако изобщо са оправдани, са оправдани само в условията на ниска гъстота на населението.“* (Хардин, 1968, с. 1248). Хардин привежда няколко примера в доказателство на тезата, че когато достъпът до даден природен ресурс не е ограничен от частна или публична собственост, поведението на рационалните индивиди за максимизиране на полезността неизбежно води до свръхексплоатация и изчерпване на въпросния ресурс. Единствено приватизацията му или превръщането му в публична собственост с наложени ограничения за достъп, биха могли да го опазят. Целта на статията е да анализира аргументите на Хардин. Защиаваната теза е, че предпоставките на теорията му и приведените от него примери не доказват „трагедията на общите блага“ и необходимостта от тяхната приватизация или одържавяване. Според автора, трите предпоставки противоречат на емпиричните изследвания на Елиноор Остром върху общите блага. Следва да се отбележи, че през 1994 г. самият Хардин преразглежда първата си предпоставка. Що се отнася до приведените примери, някои от тях са емпирично опровергани, докато останалите не са примери за общи блага. Ако самоуправлението на общите блага не води до „трагедии“, те биха могли да се окажат сред ключовите решения за разчупването на формулата „произ-

водство-потребление-отпадък“, лежаща в основата на екологичните кризи, пред които сме изправени.

Теорията на Гарет Хардин

Гарет Хардин е неомалтусиански еколог и американски философ, известен с есето си „Трагедията на общите блага“ (1968), което ни предупреждава за щетите, които невинните действия на индивидите могат да причинят на околната среда. В своето есе той използва „думата „трагедия“ в смисъла, в който я е използвал философът Алфред Норт Уайтхед (1948, р. 17): *„Същността на драматичната трагедия не е нещастие. Тя се възплъщава в тържеството на безмилостния ход на нещата.“*³ (Хардин, 1968). Накратко, трагедията на общите блага не може да бъде избегната – самата им природа неминуемо води до тяхното трагично унищожение. За да бъде избегнато то, Хардин препоръчва общите блага да се управляват от държавата или пазара, чрез съответна национализация или приватизация, и отрича всякаква възможност за ефективно общо управление на природните ресурси.

Целта, която преследва Хардин в своето есе, е да представи аргументи срещу „свободата на възпроизводство“ [на човешкия род], която определя като „недопустима“. Той подкрепя тезата на Малтус, че нарастването на населението води до унищожаване на природните ресурси и, следователно, до всеобща мизерия. Хардин подчертава, че ако позволим на всекиго да се възпроизвежда според собствените му желания, резултатите за обществото като цяло ще бъдат опустошителни. Критикувайки идеята на Адам Смит, че ако даден индивид „гледа само собствения си интерес“ ще бъде „воден от една невидима ръка, за да прокаква ... обществения интерес“ (Смит, 1776), Хардин иска да докаже, че индивидуалните решения не водят до просперитет на цялото общество, а напротив. За да опровергае идеята на Смит за „невидимата ръка“, Хардин привежда и доразвива прочутия пример на Уилям Фостър Лойд (1832), останал в историята:

„Представете си пасбище, отворено за всички. Следва да се предположи, че всеки пастир ще се опита да вкара колкото се може повече говеда на това общо благо. [...] Бидейки рационално същество, всеки пастир ще се опита да максимизира своята собствена печалба. Директно или косвено, повече или по-малко несъзнателно, той се пита: „Каква полза ще имам, ако добавя още едно животно към стадото си?“ [...] Тъй като пастирът запазва за себе си всички приходи от продажбата на допълнителното животно, положителната полезност е около +1. [...] Но тъй като последиците от допълнителната тежест се споделят от всички пастири, отри-

³ Преводът от английски език е на автора.

цателната полза за всеки отделен пастир, който решава да добави една глава към стадото си от говеда, е само една част от -1. Събирайки двата частични компонента, рационалният пастир ще заключи, че за него единственото разумно поведение, което трябва да следва, е да добави към стадото си още едно животно. И после още едно; и още едно... Но до същото заключение стига всеки рационален пастир, който използва същото общо благо. В това се крие трагедията. Всеки човек е затворен в една система, която го принуждава да увеличава стадото си без ограничения – в един свят, който е ограничен. Гибелта е съдбата, към която се втурват всички хора, всеки от които преследва максималния си интерес в едно общество, което вярва в свободата на общите блага. Свободата на общите блага води до унищожението на всички.“⁴ (Hardin, 1968, p. 1244).

Последните две изречения представляват същината на теорията на Хардин. По-нататък в есето си той използва като пример за късогледи политики, създаващи „трагедии на общите блага“ общинската практика в Леоминстър, Масачузетс, където в периода на коледното пазаруване се отменя заплащането на паркинга. Инстинктът на Хардин е да осъди изоставянето на ценовата система. Други примери, които дава, но без да прави конкретни препратки към исторически случаи, са общите пасища, дадени на концесия от държавата на частни стопани, и свръхексплоатацията на океаните. Последният пример, с който Хардин защитава логиката на своята теория, са националните паркове, за които казва: „Тези качества, които посетителите търсят в парковете, непрекъснато изчезват. Очевидно е, че трябва незабавно да спрем да се отнасяме към парковете като към общи блага или те ще престанат да имат каквато и да била стойност за някого.“ (Hardin, 1968, p. 1245).

Въпреки че ги оправдава „в условията на ниска гъстота на населението“, Хардин се ужасява от общите блага: „Алтернативата на общите блага е твърде ужасяваща, за да се мисли за нея. Несправедливостта [на частната собственост] е за предпочитане пред пълната разруха.“ и счита, че дори подкопават свободата: „Индивидите, затворени в логиката на общите блага, са свободни единствено да стигнат до всеобща разруха.“

За да се избегне загубата на свобода, „ужаса“ и „злините на общите блага“, Хардин призовава те да бъдат превърнати в частна собственост или одържавени, но с ограничено право на достъп. И двете решения не са идеални, но са за предпочитане пред запазването на общите блага: „Не е задължително алтернативата на общите блага да е напълно справедлива, за да бъде предпочитана.“ (Hardin, 1968, p. 1247). „Въвеждаме и (с мърморене)

⁴ Преводът от английски език е на автора на статията.

подкрепяме данъци и други принудителни средства, за да избегнем ужаса на общите блага.“

Развитие на Теорията за благата

През 50-те години на XX век Пол А. Самюелсън (1954) развива идеята, че пазарните принципи са неефективни за някои видове продукти, поради техните специфични характеристики. Самюелсън определя два вида блага: частни и публични. Частните блага се характеризират с *изключваемост* и *конкуренция при потреблението*.⁵ Освен частните блага, които са изключваеми и конкурентни при потреблението, Самюелсън описва друг вид блага – публични, които имат характеристики, противоположни на характеристиките на частните, тоест биват неизключваеми и неконкурентни при потреблението. Поради естеството на публичните блага, пазарът, задвижван от критерия за печалба, не е в състояние да ги произведе, така че те трябва да бъдат финансирани с данъци и да излязат от сферата на пазара, казва Самюелсън. Визията му включва две допълващи се и тясно свързани тези. Първата е, че публичните блага не са нищо друго, освен пазарен провал. Втората е, че съществуват обективни икономически принципи, позволяващи ни да определим съответните сфери на действие на държавата и пазара въз основа на специфичните характеристики на благата.

През 1965 г. Джеймс М. Бюканън доразвива Теорията за благата чрез своята концепция за „клубни блага“, притежаващи смесени характеристики. При тях се наблюдава неконкурентност при потреблението, както при публичните блага, и изключваемост, както при частните блага. Друг вид смесени блага са общите блага, добавени към теорията за благата и добре описани от американската икономистка Елинор Остром (1990), посветила целия си живот на тяхното изследване. Те се характеризират с конкуренция при потреблението и трудно изключване. Примерите за общи блага включват атмосферата, горите, водите и т.н. – онези базови природни ресурси, днес заплашени от унищожение заради свръхпотреблението им. Остром класифицира видовете блага според характеристиките изключваемост и конкуренция при потреблението по начина, показан в таблица 1.

⁵ В статията си от 1954 г. „The pure theory of public expenditure“ (Чиста теория на публичните разходи) Самюелсън не говори за *конкуренция при потреблението*, а за *делимост* и *неделимост* на благата. Въпреки някои нюанси, двата термина са на практика синоними.

Таблица 1: Класификация на благата

		Конкуренция при потреблението	
		ниска	висока
Исключване	трудно	публични блага	обща блага
	лесно	клубни блага	частни блага

Източник: Hess, Ostrom (2007, p. 9).

Предпоставки в теорията на Хардин

Първата предпоставка в теорията на Хардин е изказана в следното изречение: „Представете си пасбище, отворено за всички“. Общите блага, макар и да не прилагат изключване чрез ценовата система, всъщност не са отворени за всички.⁶ Още в римското право се прави разграничение между понятията *res communes omnium* (блага, които се използват от всички и не могат да бъдат присвоявани индивидуално) и *res nullius* (блага, които не принадлежат на никого и могат да бъдат присвоявани). Общите блага се управляват от всички потребители, съгласно установени от тях правила. Носителката на Нобелова награда Елиноор Остром в своите изследвания илюстрира различни методи за съвместно управление на общите блага и демонстрира как тези методи в повечето случаи са ефективни и полезни не само за самите потребители, но и за бъдещите поколения.

Хардин обръква и приравнява идеята за общите блага с *res nullius* (ничий блага). Следвайки принципа на *res nullius*, европейските колонизатори завладяват земите в откритите от тях колонии, отричайки правото на обща собственост на местното население, чрез което те са управлявали природните си ресурси дотогава.⁷ Самият Гарет Хардин по-късно признава, че проблемът, който е описал, всъщност се отнася до неконтролирани (неуправлявани) обща блага, при чието потребление никой не може да бъде изключен (Hardin, 1994).

⁶ Показаната по-горе схема на благата се отнася до *неизключваемостта* на общите блага в смисъла на Самюелсън, т.е. чрез ценовата система. Елиноор Остром доказва, че изключването всъщност винаги се практикува от потребителите на обща блага, но не чрез цените, а чрез обща решения. Това е ключов елемент в тяхното управление.

⁷ За идеологическата роля, изиграна от концепцията *res nullius* по време на колонизацията, виж Shiva (2001) и Wood (2012).

Тази невъзможност за изключване ни води до втората предпоставка – пълното абстрахиране от обществените отношения. Докато четем есето му, неизбежно се поражда въпросът защо в описаното пасище другите пастири не реагират по никакъв начин на увеличаването на стадото на първия, а вместо това го следват по спиралата на самоунищожението. В реалния живот такова поведение трудно може да се осъществи. Възможно е наистина един от пастирите да увеличи стадото си, възможно е да го направят и всички останали, но само докато пашата е достатъчно голяма, за да храни всички животни. Свободният достъп без правила е практически приложим, докато природните ресурси са изобилни и изглеждат неограничени. Но когато се достигне определен лимит и пространството започне да не достига за животните, възниква конфликт между животновъдите. Този конфликт неизбежно поражда реакция, която ще доведе до общо решение за броя на допустимите животни, или ще бъде забранен достъпа до пасището на пастира, отказващ да уважава другите.

Третата предпоставка на теорията е, че всеки един пастир се стреми да максимизира личната си печалбата. Точно в този контекст Хардин препоръчва приватизацията на общото благо, с цел да се избегне неговото свръхпотребление. Но ако печалбата е двигателят, който води до изчерпването на едно благо, същият двигател ще доведе до изчерпване дори ако благо то е частно. Това, което всъщност описва Хардин като причина за свръхпотреблението на природните ресурси, не е някакъв недостиг, породен от общото благо, а е недостиг, създаден от логиката на пазара. При линейната икономика няма причина търсещият печалба производител да не свръхпотреблява своите собствени частни ресурси, знаейки, че с част от получената печалба би могъл да закупи нови. Системата на свободния пазар принуждава всички капиталисти (в случая, животновъди) да се конкурират помежду си, експлоатирайки максимално наличните ресурси. В крайна сметка природните ресурси се унищожават от пазарната логика.

Емпирични опровержения на примерите на Хардин

Безплатният паркинг в Леоминстър

Кметът и общинският съвет на Леоминстър са описани от Хардин като популистки политици в търсене на гласове, които премахват платения паркинг именно през сезона, когато паркоместата са най-оскъдни. Леоминстър (както и много други градове) действително спира да използва паркометри в периода на коледното пазаруване, но е погрешно убеждението на Хардин, че тази политика е неефективна. Тъй като купувачите прекарват повече време в магазините през декември и тъй като обикновените паркометри не

могат лесно да бъдат пренастроени, то безплатният паркинг и изоставянето на ценовата система от общините, се оказват ефективни реакции на променливото сезонно търсене. Общината е изправена през избор – дали да работят паркометрите, което би пренасочило клиентите към други общини за техните коледни покупки, следователно би имало по-ниски обороти и печалби за търговците и по-малко данъци за общината, или да пренастрои паркометрите, което изисква разходи. И в двата случая разходите биха били по-големи от пропуснатите през периода приходи от паркинга.

Отдадените на концесия пасища и свръхексплоатацията на океаните

Следващият пример, представен от Хардин в неговата критика на общите блага, се отнася до държавните (общинските) пасища, предоставени в концесия на частни лица. В този случай авторът подчертава, че концесионерите непрекъснато настояват властите да им позволят да увеличат броя на допусканите животни, въпреки че прекомерната паша причинява ерозия и инвазия на плевели. Този пример също не е избран с необходимото внимание, защото не се отнася до общите блага, а до държавната (общинската) собственост, която самият Хардин препоръчва като решение на свръхпотреблението на природни ресурси. Примерът може и да се свърже с частната собственост и търсенето на печалба на всяка цена. Дали земеделските стопани използват пасищата, които им се дават в концесия, или собствените си пасища, не променя естеството на нещата – и в двата случая, водени от търговската логика и линейната икономическа система, те ще са принудени да свръхпотребяват ресурсите, за да не бъдат изхвърлени от конкуренцията. Този пример по-скоро противоречи на тезата на Хардин, вместо да я подсилва, като подчертава колко неефективно може да бъде управлението на природните ресурси от страна на държавата, подложена под постоянния натиск на лобистки организации на частните производители.

За свръхпотреблението на рибните ресурси, Хардин отново представя примери за неконтролирани общи блага, действащи на принципа на „свобода на моретата“, който, както вече отбелязахме, се различава съществено от общите блага с контролиран достъп. И в този случай основната цел е увеличаването на печалбата без оглед на причинените вреди. По-късно Елиноор Остром (1990) доказва, че в действителност повечето рибни ресурси, управлявани като общи блага, ефективно се запазват за бъдещите поколения. Причината е, че приоритетът в управлението на общите блага е запазването на природните ресурси, докато печалбата се поставя на заден план.

Националните паркове

Противно на предсказанията на Хардин, 50 години след неговото есе американските национални паркове продължават да бъдат примери за щастливи острови на устойчивост. Националната паркова служба на САЩ е създадена през 1916 г. след приемането на Закона за биологичното разнообразие. През 1983 г. писателят, историкът и екологът Уолъс Стегнър казва по темата:

„Националните паркове са най-добрата идея, която някога сме имали. Абсолютно американски, абсолютно демократични, те отразяват най-доброто в нас, вместо най-лошото.“ (Stegner, 1983, p. 4).

Първо, тук отново не става въпрос за общи блага, а за държавна собственост – каквато Хардин препоръчва като инструмент в борбата срещу „невидимата ръка“. В този случай обаче симпатиите на Хардин са насочени към пазарната система и той изразява неудовлетвореност от държавата. На второ място, не е ясно защо от една страна, авторът критикува „невидимата ръка“ на Смит, а от друга страна, призовава за приватизация на природните ресурси, при която единствено „невидимата ръка“ би могла да спре свръхпотреблението, дължащо се на преследването на печалба. Тук виждаме явно противоречие в неговата теза. На трето място, Националната паркова служба си е поставила за цел опазването на биологичното разнообразие, докато частната собственост не само няма такава цел, но дори не може да бъде принудена да я преследва. Частният собственик е свободен да се разпорежда с благата под негово управление в свой личен интерес, дори ако това означава тяхното унищожение. Дори да приемем, че държавата може да не изпълни целта си за опазване на биологичното разнообразие, това може да се дължи на комерсиализацията на националните паркове, т.е. може да се случи, ако държавата следва присъщата за частника пазарна логика.

Един христоматиен пример е водопадът Ниагара на границата между САЩ и Канада. Той не е част от Националната паркова служба на САЩ, но е парк на щата Ню Йорк, което е почти същото. За разлика от американската страна, от канадската страна водопадът не е включен в никакъв парк. Резултатът е, че канадската част е циментирана, свръх комерсиализирана и пренаселена. Практически залепен до природното чудо минава оживен път с ресторанти, магазини за сувенири, различни туроператори и дори казино. За сравнение, американската страна не е твърде комерсиализирана, нито циментирана. Има повече дървета и пътеки за пешеходците, а пейзажът като цяло е много по-впечатляващ. Водопадите са запазени и човек може да им се радва, заобиколен от дървета и скали. Канадската част на Ниагара е чудесен пример за ефектите от преследването на печалби върху общите ресурси.

Общите земи и загражденията

Известният пример с пасищата, използван от Хардин, идва от историята на Англия и се опитва да оправдае приватизацията на общинските земи, които дотогава са били управлявани от селските общности. Тази приватизация, известна с името „*enclosures*“ (буквално „заграждения“), започва през XVI век и завършва през XIX. Описана е от Томас Мор (1516) по следния начин:

„Вашиите овце... са така кротки, обикновено се задоволяват с толкова оскъдна храна, а сега, както се говори, са станали тъй лакоми и ненаситни, та гълтат дори хора, съсипват и опустошават нивите, домовете и градовете ви. Затова във всички области на кралството, където се добива по-тънка вълна и поради това по-скъпа, там благородниците и знатните, даже и някои абати, тия свети люде... не се задоволяват с ежегодните доходи и лихви, които обикновено се увеличаваха от именията, оставени от техните предци... Затова не оставят в своите имения никаква орна земя, а всичко определят за пасбища, събарят къщи, разрушават селища, като оставят само храмове за кочини...“

Така става, че един разсипник – тая ненаситна и жестока язва за отечеството – увеличава своите полета и с една ограда заобикаля няколко хиляди хектара. Тези мили люде превръщат в пустини всички селища и всяка педя обработваема земя...“.

Всъщност Хардин преобръща историческата последователност на фактите. Не управлението на общите блага от страна на селяните е довело до свръхпотреблението на природните ресурси, а обратното – причина за свръхпотреблението е първата вълна на приватизацията, по време на която големите земевладелци заграждат общинските земи, за да ги използват като пасища за овце заради търсенето на вълна. Свръхпотреблението на ресурсите не е причина за приватизацията на земята, а е резултат от нея.

Заключение

В доминиращата неокласическа икономическа теория, „Трагедията на общите блага“ на Гарет Хардин играе ключова роля, като отрича възможността за ефективно и екосъобразно управление на общите блага от страна на потребяващите ги общности. В текста бяха подчертани нереалните предпоставки в теорията на Хардин – първо, приравняването на *res communes* с *res nullius*; второ, абстрахирането от обществените отношения при управлението на общите блага, и, трето, максимизацията на личната печалба като водещ мотив на потребителите на общи блага – предпоставка, която всъщност е общоприета в неокласическата икономическа теория като присъща

на управлението на частните блага, считани от Хардин за възможно решение на свръхексплоатацията на природните ресурси.

Освен предпоставките, в текста бяха анализирани примерите на Хардин и бяха извадени следните изводи: 1) Безплатният паркинг в Леоминстър е ефективно решение от страна на общината, което вероятно ѝ гарантира печалби – Хардин не предоставя сведения за приходите от данъци върху коледните продажби и необходимите разходи за пренастройване на паркометрите, поради което не е ясно как е стигнал до извода, че е налице „трагедия на общите блага“. 2) Отдадените на концесия пасища представляват държавна/общинска собственост, поради което не са допустим пример за общи блага. 3) Свръхексплоатацията на океаните или трябва да се отнесе към *res nullius*, или трябва да се вземат предвид емпиричните данни на Елинон Остром (1990), доказващи, че управлението на рибните ресурси от страна на общностите е ефективно от финансова и най-вече екологична гледна точка. 4) Националните паркове в САЩ не само не са унищожени десетилетия след направената от Хардин прогноза в този смисъл, но и са се запазили по-добре от силно комерсиализираните природни забележителности в канадската територия. 5) В исторически план трудно се намират примери за трагедии на общите блага, но загражденията на пасищата в Англия от XVI век са ярък пример за „трагедии на частните блага“, с каквито изобилстват миналото и настоящето.

Със своите емпирични изследвания Елинон Остром (1990) доказва, че не е вярно, че ако общите блага се управляват от потребяващите ги общности, те ще бъдат опустошени и непременно ще настъпи „трагедия на общите блага“. Не е вярно, че за да се избегне трагедията на свръхпотреблението, е необходимо те да се приватизират или одържавяват, т.е. да се наложат правилата, предложени от Хардин. Напротив, според Остром е вярно обратното: горите, рибните ресурси и др. общи блага обикновено, макар и не винаги, се управляват по-добре и са по-устойчиви от управляваните от държавата или от частните собственици.

За да избегнем екологичния колапс е нужно да поставим в центъра на вниманието достъпа до продуктите, а не собствеността върху тях. Затова изниква необходимостта от икономическа теория, посветена на общите блага и начините за ефективното им управление. Върху нея биха могли да се изградят икономически политики, способни реално да променят начина на производство, потребление и управление на благата, скъсвайки с пагубната формула „производство-потребление-отпадък“.

Използвана литература

- Иванова, В. (2019). Моделът на кръгова икономика – нови възможности за фирмено развитие, Икономически и социални алтернативи, УНСС, бр. 4, с. 141-152. (Ivanova, V., 2019, Modelat na kragova iekonomika – novi vazmozhnosti za firmeno razvitie, Sofia: Ikonomicheski i soziali alternativi, UNSS, 4, s. 141-152).
- Мор, Т. (1516). Утопия, Партиздат, София, 1970. (Mor, T., 1516, Utopiq, Sofia: Partizdat 1970).
- Смит, А. (1776). Богатството на народите, Рата, 2010. (Smith, A., 1776, Bogatstvoto na narodite, Sofia: Rata).
- Buchanan, J. M. (1965). An Economic Theory of Clubs. *Economica New Series*, Vol. 32, No. 125, pp. 1-14.
- Hardin, G. (1968). The Tragedy of the Commons, *Science*, 162 (3859), pp. 1243-1248.
- Hardin, G. (1994). The Tragedy of the Unmanaged Commons, *Trends in Ecology & Evolution*, Volume 9, Issue 5, p. 199.
- Georgescu-Roegen, N. (1971). *The Entropy Law and the Economic Process*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Hess, C. & Ostrom, E. (Eds.). (2007). *Understanding Knowledge as a Commons: From Theory to Practice*, The MIT Press, available at: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt5hhdf6>
- Latouche, S. (2012). *Bon pour la casse: Les déraisons de l'obsolescence programmée*, Paris, Les liens qui libèrent.
- Lloyd, W. F. (1980). W. F. Lloyd on the Checks to Population, *Population and Development Review*, 6(3), pp. 473-496.
- Ostrom, E. (1990). *Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action*, Cambridge University Press.
- Samuelson, P. A. (1954). The Pure Theory of Public Expenditure, *The Review of Economics and Statistics*, Vol. 36, No. 4, pp. 387-389.
- Shiva, V. (2001). *Protect or Plunder*, London: Zed Books.
- Stegner, W. (1983). The Best Idea We Ever Had, *Wilderness* 46, n. 160, pp. 4-13.
- Whitehead, A. N. (1948). *Science and the Modern World*, Mentor, New York, p. 17.
- Wood, E. M. (2012). *Liberty and Property: A Social History of Western Political Thought from the Renaissance to Enlightenment*, Verso books.

OVERCONSUMPTION OF RESOURCES AND GARRETH HARDIN'S „THE TRAGEDY OF THE COMMONS“

Daniela Penkova, PhD Candidate
Department of Political Economics
General Economic Theory
University of Economics, Varna
e-mail: daniela_penkova@ue-varna.bg

Abstract

In the face of global environmental crises, the overconsumption of natural resources is one of the major economic challenges of the 21st century. Garreth Hardin is known for his essay „The Tragedy of the Commons”, which warns us about the damage that the rational individuals inevitably cause to the environment if the natural resources are commons. The purpose of this paper is to analyze his arguments. The thesis is that the premises of his theory and the examples he cites do not prove the „tragedy of the commons“ and the need to privatize or nationalize them.

Keywords: natural resources, environment, Garreth Hardin, commons, property rights, sustainability, overconsumption

JEL: O13, Q54, Q56